

Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Dönemine Miras Kalan Bir İlköğretim Meselesi;
Muallim Muavinleri

A Primary School Issue that Was Inherited from the Ottoman Empire to the
Early Republican Period; Assistant Teachers

Ayşe YANARDAĞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, E-posta: yanardag2006@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5636-3500

Article Info

Article Type	Research & Theoretical
Received	25.11.2019
Accepted	14.09.2020
DOI	10.17497/tuhed.650805
Corresponding Author	Ayşe YANARDAĞ
Cite	Yanardağ, A. (2020). Osmanlı'dan erken cumhuriyet dönemine miras kalan bir ilköğretim meselesi; Muallim muavinleri. <i>Turkish History Education Journal</i> , 9(2), s. 510-531. DOI: 10.17497/tuhed.650805

Öz: 19. yüzyılda dağılma sürecine giren Osmanlı Devleti kötü gidişi engellemek adına ıslahatlar yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda yapılan ıslahatlar arasında eğitim alanında yapılanlar oldukça dikkat çekicidir. Askeri ve siyasi bakımdan işlerin kötü gittiği bir dönemde kurtuluşun ancak iyi eğitilmiş, çağdaş bilgi ve becerilerle donanmış bir toplum ile sağlanabileceği düşünülmüştür. Medrese sistemi ve anlayışı dışında yeni mektepler rüştiyeler açılmıştır. Ancak sıbyandan rüştiyelere gelen öğrencilerin yetersiz oldukları, okuma yazmayı dahi beceremedikleri görülmüştür. Okuryazarlığı arttırmak, yeni açılan rüştiyelere daha donanımlı öğrenci almak için sıbyan seviyesinde usûl-ı cedit (yeni usul) arayış veya hareketi başlamıştır. Bu şekilde yeni açılan mektepler ibtidai adını alırken bu yeni usulü okullarda uygulayabilecek donanımlı muallim (öğretmen) ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Devletin medrese sistemi dışında çağdaş anlayışta öğretmen yetiştirmek için açtığı darümuallimler (Öğretmen Okulu) Türk tarihinde modern anlamda öğretmen yetiştirmenin başlangıcını teşkil etmiştir. Ancak açılan Darümuallimin-i sıbyan mezunları yeterli gelmediği için mevcut öğretmenleri yeni usul üzere eğitmek veya başka okul mezunlarından atama yapmak yöntemine başvurulmuştur. Bunlara Öğretmen Okulu mezunlarının aldığı diploma demek olan şahadetname değil ehliyetname verilmiştir. Bu durumda Öğretmen Okulu mezunları ile mevcut öğretmenler ve farklı kaynaklardan gelen öğretmenler arasında hukuki ve özlük hakları bakımından farklılık ortaya çıkmıştır. Farklı okul mezunları da Öğretmen Okulu mezunlarının sahip olduğu haklara sahip olmak istemişlerdir. Bu durum öğretmenlik mesleğinin gelişimi ile ilgili bir mesele olup Cumhuriyet Dönemi'ne intikal etmiş ve 1927 yılında çözüme kavuşmuştur. Bu nedenle araştırma muallim muavinleri meselesinin çözüldüğü 1927 yılıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmada meselenin geçirdiği aşamalar arşiv belgeleri, basın, maarif salnameleri ve başka kaynaklardan yararlanılarak süreç ortaya konmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, İlköğretim, Muallim, Muallim Muavini, Ehliyetname

Abstract: The Ottoman Empire, which was in the process of dissolution in the 19th century, began to make reforms in order to prevent deterioration. In this context, of all the reforms, the ones carried out in the field of education are quite remarkable. It was thought that salvation would only be saved by a well-trained society equipped with modern knowledge and skills, at a time when things were going badly in military and political terms. In addition to the madrasah system and understanding, new schools were opened. However, it was seen that the students coming from the primary level schools (Sıbyan Mektebi) to the secondary schools were not able to read or write poorly. In order to increase literacy, to recruit more equipped students to newly opened secondary schools, the search for a new procedure or movement started. In this way, while the newly opened elementary schools take the name of primary school, the need for well-equipped teachers who can apply this new method in schools is revealed. The Teachers' Schools opened to train teachers in modern understanding, apart from the madrasah system and understanding of the state, constituted the beginning of teacher training in the modern sense in Turkish history. However, since the graduates of the Primary Teacher's Colleges were not sufficient, the method was applied to train existing teachers in a new way or to appoint other school graduates. These are not the certificate of diploma received by the graduates of the teacher's school, but the certificate of authority. In this case, there has been a difference between the graduates of the Teacher's Colleges and current teachers and teachers from different sources in terms of legal and personal rights. The graduates of different schools also wanted to have the same rights as the graduates of the Teacher's College. This situation is an issue related to the development of the teaching profession and it was transferred to the Republican Era and was resolved in 1927. For this reason, the study was limited to the year 1927, when the issue of assistant teachers was resolved. In this study, the stages of the issue have been tried to be put forward and evaluated by using archive documents, press, education declarations, and other sources.

Keywords: Education, Primary Education, Teacher, Teacher Assistant, Certificate

Extended Summary

Purpose

This study aims to examine the issue of teacher training in elementary education, which is a part of the reforms made in the field of primary education in the Ottoman Empire, and the concept of teacher assistant which emerged in this process. In this context, the following questions were tried to be answered.

1. In the history of Turkish education, when and for what reasons were the teachers with a modern understanding of education started to be trained for elementary?
2. What is the issue of assistant teacher which emerged while training teachers in a modern sense and how did it arise?
3. What is the difference between an assistant teacher and a teacher?
4. How did the issue of Assistant Teachers get resolved?

Method

This article is a study of history, and archival documents, yearbooks, newspapers, and copyrighted works have been used. The historical information and documents obtained were examined and analyzed and evaluated in consideration of their own historical circumstances. The information and documents were evaluated in accordance with the historical methodology and a historical phenomenon was attempted to be explained in the relation of cause and effect.

Results and Discussion

The issue of teacher assistants in primary education emerged as an issue related to the change in traditional Ottoman education understanding and system. This new understanding, which some intellectuals who realized the importance of education in their quest to save the state in the Ottoman Empire tried to develop spontaneously, was called the new method. The primary schools, in which the education was given according to the new method were called elementary schools. In order to spread the new method in the country, Teacher's Colleges were opened first in the capital and then in Rumelia, Anatolia, and other places. However, the number of graduates from these schools was insufficient to meet the country's teacher needs. Thus, the State made two important applications. The first is to assign graduates of other schools other than the teacher's school after taking exams from the teacher's school courses. The second is to give education to the current primary school teachers on the Teacher's College courses and to provide some kind of in-service training. Although it is essential to be a graduate of the Teacher's School to be assigned to primary education, these two practices that were applied due to the need raised some problems. The distinction was made over time between the teachers' school graduates and other school graduates and existing teachers in terms of the documents they received and in June. Graduates of the teachers' school were given a certificate of qualification while others were given a certificate (diploma). Teachers with a certificate of qualification are given the title of the teacher, while teachers with

certificates were given the name of the teacher's assistant. This application is not regular and systematic at the beginning. For this reason, there were various problems in issuing the certificate.

Finally, it was made more systematic with the arrangement of the Public Primary School Teacher and assistant teacher exams issued in accordance with the Provisional Primary Education Act in 1913 and the courses to be given during the holidays. Now there are two types of teachers, teacher, and assistant teacher. It became clear that teachers were the ones who graduated from the Teacher's Colleges and the assistant teachers were the ones with certificates of qualification coming from different sources. Assistant teachers with a certificate of qualification did not have the same rights as teachers in terms of personal rights, salaries, etc. The struggle they made with the teacher professional organizations that they established in the last period of the Ottoman empire to obtain these rights was inherited by the Republican period. This issue was discussed in the Turkish Grand National Assembly and the Congress of the Association of teachers. The difference, resulting from the needs of the country, between assistant teachers from different sources and teachers who were Teacher's College graduates was removed by the regulations made in 1927. Thus, the distinction between the teacher and the assistant teacher was eliminated. As a result, it is not easy to train teachers in a new understanding and to change the country's education system in a short time. If the 1851 Regulation of the Teacher's School was taken as the starting point for this change, the issue of the deputies of the council went through various stages and was eliminated in 1927 after 76 years. The reason for this problem is due to the fact that it has to evaluate the human resources and classify the teachers while renewing the Ottoman system. As well as the struggle of former teachers or the ones from other sources to be equal with the graduates of Teacher's College in terms of legal aspects, discussions of teaching ethics and tradition emerged and it leads led to the recognition of teaching as an area of expertise. It is not wrong to see this debate coming from the Ottoman empire as the root of the question of what a teacher should be like which is asked in the teaching courses taught in the faculties of education today. It is possible to compare the distinction between teachers with a certificate of qualification and certificates in part to the controversy that arose today due to the appointment of teachers by taking pedagogical formation courses of other faculty graduates outside the faculties of education.

Giriş

Medreselerde ders veren müderrisler çağının öğretmenleri olarak değerlendirildiğinde, Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştirme ile ilgili ilk düzenlemenin Fatih Sultan Mehmet tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Fatih, sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak olan medrese öğrencilerinin diğer öğrencilerden farklı olarak içinde tedris usulü adında bir dersin de bulunduğu ayrı bir müfredat takip etmelerini istemiştir. Ayrıca bunlar için fıkıh derslerini gerekli görmemiştir. Daha sonra bu program ortadan kalkmıştır

(Akyüz, 2012: 93; Öztürk, 1996: 1; Duman, 1988: 14). Devletin duraklama ve gerileme dönemlerinde müderrislerin atamalarında kurallara uyulmadığına ve medreselerin bozulduğuna dair şikâyetler artmıştır (Danışman, 1993: 22; Balcı, 2012: 155-191; Şeyh Alizade, 1314: 15-19; Binbaşıoğlu, 2014:214-219).

Osmanlı'da sıbyan mektepleri hocalarını da dönemin öğretmenleri olarak değerlendirmek mümkündür. Sıbyan mekteplerinde medrese dışından da okuma yazma bilenler görevlendirilmiş ya da caminin imamı, müezzini buralarda öğretmenlik yapmışlardır. Bazen kız ve erkek çocukların ayrı oldukları yerlerde hafız ve okumuş kadınlar bu işi yapmışlardır (Akyüz, 1978: 41-43). Sıbyan mekteplerinin belli bir yönetmeliği, programı yoktur. Ezbere dayalı bir eğitim verilmekte olup eğitimin amacı dinidir (Unat, 1964: 7). Bu durum 19. yüzyılda usûl-ı cedid (yeni usul) üzere okuma-yazma öğreten muallimlerin yetiştirilmesi ve bu usul üzere eğitim veren yeni okulların açılmasıyla eskilerin sayısı azalmış ve Cumhuriyet döneminde tamamen ortadan kaldırılmıştır (Demirtaş, 2007: 173-183). Çalışmanın konusu tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Sıbyan mekteplerine muallim yetiştirilmesi sürecinde ortaya çıkan muallim muavinliği kavramı ve uygulamasının nasıl ortaya çıktığı, sorun haline gelişi, uygulamadaki sıkıntılar, geçirdiği aşamalar ele alınmıştır. Bu sorun Cumhuriyet Dönemi'ne miras kalmış, Muallimler Birliği meseleyi kongresinde tartışmış, çözülmesi için girişimlerde bulunmuştur. Nitekim bu sorun erken Cumhuriyet döneminde 1927 yılında çözüme kavuşmuştur. Çalışmada arşiv belgeleri, salnameler, TBMM Zabıtları, Muallimler Birliği Zabıtları, çeşitli telif eserler, basın kaynakları kullanılmış olup mesele sebep sonuç ilişkisi içinde ele alınmaya tarihi süreç ortaya konmaya çalışılmıştır. Muallim muavinleri meselesi ilköğretime muallim yetiştirme meselesiyle ilişkili olduğu için önce Osmanlı'da sıbyan mekteplerinde modern anlamda muallimlik mesleğinin ortaya çıkışı hakkında genel bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Çalışmada sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan, olayları olguları, insanı kendi doğası içinde, bir bütün olarak anlamaya çalışan nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 37-41). Bu bağlamda çalışmada Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahatlar neticesinde ilköğretimde ortaya çıkan muallim ve muallim muavinliği meselesinin ortaya çıkışı, konu ile ilgili düzenlemeleri ve erken Cumhuriyet döneminde meselenin nasıl çözüldüğü belgelere dayalı olarak incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

19. yüzyılda dağılmaya başlayan Osmanlı Devleti dağılmayı engellemek için çeşitli alanlarda ıslahatlar yapmaya başlamıştır. Eğitim alanında yapılan ıslahatlar da bu amaca hizmet etmek için yapılmıştır. Bu yüzyılda ortaya çıkan milli devlet anlayışının bir sonucu olarak devletler milli eğitim politikası oluştururken ilköğretime özel bir önem vermişlerdir. Dönemin gelişmelerinden etkilenen Osmanlı, geleneksel sıbyan mekteplerini modern anlayışta eğitim

veren ibtidai mekteplere dönüştürmeye başlamıştır. Bu ibtidai mekteplerde usûl-ı cedit üzere yeni anlayışta eğitim verilmeye çalışılmıştır. İbtidailerde usûl-ı cedit üzere eğitim verebilecek öğretmen yetiştirmek için medrese sistemi ve anlayışı dışında Öğretmen Okulu açılmıştır. Başlangıçta bu okulların ve mezun ettiği öğretmenlerin sayısı ülke ihtiyacını karşılayamamıştır. Osmanlı öğretmen ihtiyacını karşılamak için iki uygulama yapmıştır. Birincisi mevcut sıbyan mektebi hocalarını çeşitli kurs ve eğitimlerden geçirip modern bir öğretmene dönüştürmek. İkincisi farklı mekteplerden mezunlara öğretmenlik ile ilgili kurslar vererek öğretmen olarak atamak. Mevcut hocaları ve farklı mektep mezunlarını öğretmen olarak atarken öğretmen olarak atanmada önceliğe sahip olanlar Öğretmen Okulları mezunu olduğu için bunlar arasında hukuki ve özlük hakları bakımından ayırım yapılması gerekmiştir. Öğretmen Okulu mezunlarına diploma anlamına gelen şahadetname verilirken diğerlerine ehliyetname verilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın evrenini Osmanlı Devleti'nde ilköğretime modern anlayışta öğretmen yetiştirme meselesi oluşturmaktadır. Modern anlamda öğretmen yetiştirirken şahadetnameli Öğretmen Okulu mezunlarına muallim unvanı verilmiştir. Diğer kaynaklardan gelen ehliyetnameli öğretmenlere ise muallim muavini unvanı verilmiştir. Çalışmada muallim muavini meselesinin ortaya çıkışı, gelişmesi ve erken Cumhuriyet döneminde ortadan kaldırılması incelenmiştir. Bu kapsamda, konu ile ilgili kanunlar, talimatnameler, uygulama ile ilgili arşiv belgeleri, gazete haberleri, TBMM ve Muallimler Birliği tartışmaları oluşturmaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan ilköğretimde muallim ve muallim muavini kavramının ilk ortaya çıkışı modern anlamda öğretmen yetiştirme çalışmaları ile başlamış olduğu için öncelikle öğretmenlik mesleği ile ilgili kanuni düzenlemeler elde edilmiştir. Devletin konu ile ilgili resmi yayınları düstur, maarif salnameleri, resmi gazete dışında, kitapçık olarak yayınlanmış olan Osmanlıca birincil kaynaklar kullanılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen belgelerden faydalanılarak meselenin gelişimi hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca TBMM Zabıt Cerideleri, Muallimler Birliği kongre zabıtları, gazeteler ve çeşitli telif eserlerden yararlanılmıştır. Arşiv belgeleri, kanunlar, talimatnameler, gazete haberleri, TBMM Zabıt Cerideleri ve çeşitli telif eserler kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Verilerin Analizi

Araştırma ulaşılan birincil kaynaklar, arşiv belgeleri, maarif salnameleri, kanunlar, TBMM Zabıt Cerideleri, Muallimler Birliği kongre zabıtları, gazeteler ve çeşitli telif eserler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilerek muallim muavinleri meselesinin geçirdiği aşamalara dair süreç değerlendirilmiştir.

Bulgular

19. Yüzyılda İlk Mekteplerde Muallimlik/Öğretmenlik Mesleğinin Mesleki ve Hukuki Gelişmesi

Usûl-ı cedit üzere eğitim vermek ve bu usulde eğitim verecek öğretmen yetiştirmek ihtiyacı Osmanlı'nın dağılma sürecine girmesiyle ilgilidir. II. Mahmut döneminde sıbyan

mekteplerinin ıslahı istenmiş, fakat 1860'a kadar herhangi bir gelişme sağlanamamıştır. Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili doğrudan ifade olmasa da devletin geri kalışının sebepleri halkın eğitimsizliğinde görülmüştür. Osmanlı'nın eğitim sisteminin temelini oluşturan medreselerin eğitim ve öğretim anlayışlarının dışında yeni eğitim sistemi arayışı ve uygulamaları başlamıştır (Karal, 1997: 181-182; Shaw, 2000: 77-78; Öztürk, 1996: 4-30). 6 Şubat 1839 tarihli "Meclis-i Umur-ı Nafia" Layihasında eğitimin halk için mutluluk kaynağı olduğu, yoksul ve cahil halk yığınlarının kurtuluşunun eğitimden geçtiği, pratik becerilerle sanayinin ilerleyemeyeceği, devletin temel amacının okuma yazmayı yaygınlaştırma siyaseti olması gerektiği vurgulanmıştır (Koçer, 1992: 41-42; Demirtaş, 2007).

Medrese etkisinden uzak ve çağdaş anlayışta eğitim vermek amacıyla kurulan rüştiyeler 1847'de çıkarılan "Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Vechile İcra Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatib-i Haceleri Efendilerine İta Olunacak Talimat" ile bir orta öğretim kurumu değil ilköğretimin üst seviyesi olarak görülmüştür. Talimat geleneksel sıbyan mekteplerinin programlarına, ders araç gereçlerine ve öğretim yöntemlerine yenilikler getirmiştir. Ancak tembel ve suçlu çocuğa hafif şekilde dayak atılması gibi maddelerin bulunması eski anlayışın hemen kalkmadığını göstermektedir (Akyüz, 1994: 1-47). Bununla birlikte yeni bir anlayış içeren talimatı uygulayabilecek muallimler (öğretmenler) yetiştirmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki talimatnameden kısa bir süre sonra yeni anlayışta muallim yetiştirmek için Darülmualimin açılmıştır. Maarif-i Umumiye'nin 25 Temmuz 1847 tarihli mazbatasına göre, Darülmualimin'in açılma gerekçesi mevcut eğitim sistemi ve medreselerin bozulmuş olmasıdır. Sıbyan mekteplerindeki hocaların, kendilerine verilen talimat gereğince bu kurumların derslerini okutabildikleri ancak rüştiye mekteplerinin derslerini, özellikle matematik ve öteki yeni dersleri okutamadıkları vurgulanmıştır. Yeni bilimleri kolaylıkla öğrenip öğretecek ve mektepleri düzene sokacak yeni yöntemleri bilen öğretmen yetiştirmek için Darülmualimin açılmıştır (Akyüz, 2007: 1-49). Benzer şekilde Takvim-i Vekayi'de mekteplerde derslerin ve bilimlerin kolay ve hızlı öğretilmesi zorunluluğuna değinilmiş ve Darülmualimin'in bu yöntemi bulup öğretecek bir yer olacağı vurgulanmıştır (Ergin, 1977: 571; Akyüz, 2007: 1-49). Darülmualimin rüştiyelere öğretmen yetiştirmek için açılmış, Osmanlı'da ilk kez çağdaş eğitim anlayışına sahip öğretmen yetiştirmeye başlamakla öğretmenlik mesleği gelişme sürecine girmiştir. Darülmualimin'in 1851'de Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanan nizamnamesi yeni usul ve anlayışta öğretmen yetiştirmek amacını yansıtmıştır (Akyüz, 1990: 3-20). Bu yıllarda yeni açılan rüştiyelerde başlayan eğitim ve öğretimde ders kitapları, araç gereçlerinde denenen yeniliklere usûl-ı cedid denmiştir. Bu denemeler olumlu sonuçlar verince sıbyan mekteplerinde de uygulanmaya başlamıştır.

Yukarıda adı geçen 1847 tarihli talimat'ta sıbyan mektepleri için bazı yenilikler varsa da usûl-ı cedidin ilköğretime girmeye başlaması 20 yıl kadar sonradır (Akyüz, 2012:209; Öztürk, 1996: 8). Talimat'ta ifade edilen yazma dersleri konusunda başarısız olduğu için 1862'den itibaren İstanbul'da 36 sıbyan mektebinde yeni bir harf öğretme biçimi denenmeye başlanmış, bu okullara parasız taş tahtalar, taş kalemler ve divitler dağıtılmış, öğretmenlerine maaş bağlanmış, ardından aynı amaçla numune (örnek) mektepleri kurulmuş, bu okullara atanacak muallimler sınav yoluyla seçilmiştir. Bunlara ibtidai mektep denilmiştir (Ergin, 1977: 465;

Ergün, 2000:735-753; Akyüz, 2012: 209). Böylece rüştiyeden sonra sıbyan seviyesinde modern anlayışta muallim yetiştirmek zorunluluğu ortaya çıkmış ve 1868’de İstanbul’da Darümuallimin-i sıbyan kurulmuştur (Koçer, 1992: 79). Darümuallimin-i sıbyan’dan diğer illerde açılması düşünülen öğretmen okullarına öğretmen yetiştirilmesi amaçlanmış ve ilkokul öğretmenlerine kısa zamanda yeni yöntemleri öğretme görevi verilmiştir (Akyüz, 2012: 181; Öztürk, 1996: 9). Darümuallimin-i sıbyan öğrencilerinin usûl-ı cedide üzere tecrübe kazanmalarını sağlamak üzere Nuri Osmaniyede numune mektebi açılmıştır (Ergin, 1977: 468). İstanbul’da zamanla sayıları artan ibtidai mektepler için “Dersaadet Mekatib-i İbtidaiyesi İçin Talimat-ı Mahsusa” çıkarılmıştır (“Dersaadet Mekatib-i İbtidaiyesi”, 1316: 326-338).

Yeni usulde taşrada ilk mektep öğretmeni yetiştirmeye 1875’lerden itibaren önce Bosna, Girit, Konya’da başlanmış, 1882-1890’da Sivas, Bursa, Amasya, Kastamonu, Kudüs, Trabzon, Edirne’de daha sonra Selanik, Kosova, Manastır, Aydın, Halep, Elazığ, Erzurum, Musul, Van, Bolu’da okullar açılmıştır. Taşrada açılan okullar yetersiz olduğundan kurslar açılarak köy ve kazalardan gelen imam ve öğretmenlere eğitim verilmiştir (Akyüz, 2012: 250-251). Taşrada yaygınlaştırılmaya çalışılan Öğretmen Okulları için “Bazı Vilâyâтта Ba-irade-i Seniyye Küşad Olunmuş Olan Darümuallimin-i Sıbyan Şu’belerine Dair Ta’lîmât” çıkarılmıştır. Talimat İstanbul dışında kurulan, iki yıllık olan Darümualliminler ile ilgilidir (“Bazı Vilâyâтта Ba-irade-i”, 1316: 357;1317: 398-402;1318: 255). Görüldüğü üzere ilk açılan Darümuallimin-i sıbyan ile taşrada açılanlar arasında en az 8 yıl var. Devlet gelebilecek tepkileri engellemek için yeni usulde açtığı ibtidaiileri ve darümuallimleri ülkede yavaş yavaş yaygınlaştırmaya çalışmıştır (Kodaman, 1991: 68). II. Abdülhamit devrinin sonlarına doğru taşrada Darümuallimin-i sıbyan sayısı otuzu geçmiştir (Öztürk, 1996: 33).

Bir yandan yeni Öğretmen Okulları açılırken diğer yandan öğretmenlerin hukuki durumlarını düzenlemek gerekmiştir. Bu nedenle 1851 tarihli Darümuallimin Nizamnamesini hem yeni usulde öğretmen yetiştirmek bakımından hem de öğretmenlik mesleğinin hak ve görevlerinin belirlenmesi açısından ilk adım olarak görmek gerekir (Ergin, 1977: 578-579; Akyüz, 2012: 186). Medrese hariç hemen bütün eğitim sistemini düzenleyen 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi’nde darümuallimin ve darümuallimatlar yüksekokullar arasında sayılmış, bu okulların şubeleri, süreleri, okullara kabul şartları, verilecek dersler, muallim ve diğer görevlilerin ataması, maaş durumları düzenlenmiştir. Mezunların en az beş sene görev yapmaları, yapmayanların aldıkları bursları geri ödemesi zorunluluğu getirilmiş, öğretmen olma hakları ellerinden alınmıştır. Böylece ilköğretim öğretmenlerinin de içinde olduğu öğretmenlik mesleği daha profesyonel hale getirilmiştir (“Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”, 1289: 184-219). Ancak ileride anlatılacağı üzere ihtiyaç sebebiyle bu okul mezunları dışından öğretmen atama uygulaması da aynı tarihlerde başlamıştır. Daha sonra çıkarılan “Muallimlikte Meslekî İhtisâs Te’sîsine Dair Ta’lîmât” ile muallimlik mesleğine giriş şartları belirlenmiştir (“Muallimlikte Meslekî İhtisâs”, 1318: 517-520).

Aynı süreçte yeni kurulan ibtidailerin ve bunların eğitim kadrosunun medresenin bağlı olduğu Şeyhülislamık dışında bir yere bağlanması ve teşkilatlandırılması gerekmiştir. 1857’de Maarif Nezareti’nin kuruluş gerekçesinde padişahın ilim ve maarifi geliştirmek çabaları, harbiye, bahriye, hendese, tıp okullarına alınan öğrencilerin son derece yetersiz, okuma yazmayı bile beceremedikleri, bunun çocuklara tahsis edilmiş ufak mekteplerde karışıklık ve

usulsüzlükten kaynaklandığının görüldüğü ifade edilmiştir. Muallimlerin bildikleri gibi okutmalarının zararları açıklanmıştır. Mevcut mektep hocalarının hal ve bilgi derecelerinin teftiş edilmesi, bunlardan çocuk terbiyesine kabiliyetli ve dirayetli olanların istihdam edilmesi, öğrencilerin ayrı sınıflar şeklinde taksim edilerek her sınıfta ayrı dersler okutulması istenmiştir ("Maarif Nezareti'nin Tarihçesi", 1316: 17-37). Devlet, ilköğretimi yavaş yavaş denetimi altına almaya çalışmıştır.

Bu süreçte nizamnamelerde vurgulanan mesleğe atanma, maaş konuları dışında öğretmenlerin nasıl yetiştirileceğiyle meşgul olan öğretim usulü üzerine düşünen, medrese usulü dışında metotlar arayan kişiler yetişmiştir (Koçer, 1992: 114; Akyüz, 2012: 199-207; Binbaşıoğlu, 2014: 233-266). Mesleğin çağdaş eğitim ve öğretim usulleriyle yapılabilmesi için öğretmen yetiştiren okulların ders programlarının medrese etkisinden uzak olarak düzenlenmesi gerekmiştir. 1851 ve 1869 tarihli nizamnamelerde öğretmen okullarında verilecek ders programları da düzenlenmiştir. Kolay ve etkili öğretim yöntemlerinin öğretildiği dersler okulun programına eklenmiştir (Akyüz, 2012: 179-181).

Böylece Devlet, yeni açtığı ibtidailer için Öğretmen Okullarını yaygınlaştırırken aynı zamanda okulların dersleri, nasıl yönetileceği, görevlileri, maaş, disiplin, vs. birçok konularını içeren düzenlemeleri birlikte yapmıştır. Yukarıda adı geçen düzenlemelerle zamanla öğretmenlik mesleği ayrıntılı hale getirilmiş ve bir meslek ahlakı oluşturmaya çalışılmıştır. 1913 tarihli "Tedisat-ı İbtidaiye Kanunu Muvakkatı" konu hakkında Osmanlı'da yapılan son düzenleme olmuş (Özalp, 1982: 83-102), 1961 İlköğretim Eğitim ve Öğretim Yasası'na kadar birçok değişikliklerle Cumhuriyet Dönemi'nde kullanılmaya devam etmiştir.

Ancak Osmanlı'da modern anlayışta öğretmen yetiştirilirken mevcut okul mezunları ülkenin öğretmen ihtiyacını karşılayamamış, ülkenin insan kaynağı iki şekilde değerlendirilmiştir. Birincisi mevcut sıbyan hocaları bir tür hizmet içi eğitimden geçirilmiş, modern bir anlayış kazandırılmak istenmiştir. İkincisi başka okul mezunlarından sınav yaparak atama yapılmıştır. Bu nedenle Öğretmen Okulu mezunları ile eski mevcut öğretmenler ve başka okul mezunu öğretmenler arasında hukuki ve özlük hakları bakımından ayırım yapılmıştır. Bu ayrımı ifade etmek üzere Öğretmen Okulu mezunlarına şahadetname verilirken diğerlerine ehliyetname, itimatname gibi belgeler verilmiş ve muallim, muallim muavini, muallim-i evvel, muallim-i sani gibi isimlendirmeler yapılmıştır. Aşağıda bu sorunun ortaya çıkışı ve gelişmesi anlatılmıştır.

Muallim ve Muallim Muavinleri

Osmanlı'da Darümuallimin açıldıktan sonra Ahmet Cevdet Bey tarafından 1851 yılında hazırlanmış nizamnamesine göre mezun olanlara şahadetname verilecektir (Akyüz, 2006: 17-58). Şahadetenin bugünkü karşılığı Öğretmen Okulu mezunu olduğunu ispatlayan diplomadır. 1869'da çıkarılan nizamnamede şahadetname kelimesi yine aynı anlamda kullanılmıştır ("Maarif-i Umumiye Nizamnamesi", 1292:184-201).

Öğretmenlik mesleği bir yandan yeni açılan okullarla ve düzenlemelerle geliştirilirken diğer yandan öğretmen açığını kapatmak için farklı okul mezunlarından sınavla öğretmen ataması yapılmıştır. 1861 yılında Öğretmen Okulu öğrencileri şikâyetçi olarak başka okul mezunlarını atamanın kanunlara aykırı olduğunu, öğretmenlik mesleğinin sadece Öğretmen

Okulu mezunlarına ait olduğunu, “öğretmenlik mesleğinin saygınlığını” vurgulamışlardır. Şikâyetçiler 1851 tarihli nizamnamenin uygulanmasını istemişlerdir (Akyüz, 2006: 17-58).

Bu nizamnameye göre Öğretmen Okulu’nda üç yıl eğitimden sonra yapılacak sınavlarda başarılı olanlara rüştiye mektebine tayin olmak üzere diploma verilecektir. Akyüz’ün belirttiği gibi söz konusu nizamnamede rüştiyelere Öğretmen Okulu mezunu haricinde başka okul mezunlarından öğretmen atanabileceğine dair bir ifade yoktur. Ancak başka okul mezunlarından rüştiyelere öğretmen atanamayacağına dair bir ifade de yoktur (Akyüz, 2006: 17-58). Neticede rüştiyeler ve darümualliminler yeni açıldığı ve yeterli mezun olmadığı için başka okul mezunlarından atama yapılması normaldir. Nizamnameye göre Darümuallimin’de 3 yıl eğitim görüp sınav neticesinde diploma almak gerekir. Hâlbuki şikâyet eden öğrenciler henüz mezun olmadıkları gibi önce şikâyet ettiklerini inkâr edip sonra kabul etmişlerdir. Belgelere göre Devlet yaygınlaştırdığı rüştiyelere öğretmen atamak istediğinde Darümuallimin öğrencilerini sınav yapmış, bunlardan “kalburüstü” olanlarını rüştiyelere atamış, ancak geri kalanlar sınavlarda “hocalığa kesb-i liyakat” etmedikleri yani öğretmen olacak derecede olmadıkları için atanamamışlardır (OA, 18 Şaban 1277). Yani Öğretmen Okulu’nda okumakla birlikte yapılan sınavlarda başarılı olamayıp atanamayan şikâyetçi öğrenciler de henüz öğretmen değillerdir. Bununla birlikte kısa bir süre sonra şikâyet konusu olan kanuni boşluk Darümuallimin Nizamnamesi’ne yapılan ekle doldurulmuştur. Buna göre “Bundan böyle Darümuallimin talebesinden hoca yetiştirilinceye kadar açılacak hocalıklara evelemirde nizamı vecihle talebe-i mumaileyhin muvazzaf olanlarından ve bunlardan ehil bulunmadığı halde mülazımlardan ve mülazımlarında dahi erbab görülemediği takdirde haricden münâsiblerin tayin olunması” fıkrası eklenmiştir (Akyüz, 2006: 17-58). Bu eke göre öğretmen olarak atanmak için öncelikle Darümuallimin’de okuyup sınavlardan başarılı olup mezun olmak gerekir. İhtiyaç halinde mülazımlar –ki yukarıda adı geçen 1851 nizamnamesinde bunların okula devam zorunluluğu olmadığı halde- yapılacak sınavda başarılı oldukları takdirde atamaları yapılacaktır. Hala ihtiyaç varsa Öğretmen Okulu mezunu olmayanlar arasından da sınav yapılarak öğretmen ataması yapılacaktır.

İhtiyaç sebebiyle Öğretmen Okulu mezunu olmayanlar arasından yapılacak atamalarda veya mevcut öğretmenler ile Öğretmen Okulu mezunu olanlar arasında zaman içinde ayrıma gidilerek muallim, muallim muavini, muallim-i sani, muallim-i evvel gibi isimler verilmiştir. Bu kavramlardan muallim muavinliği esasen Hindistan ve Roma’da icat edilmiş, Fransa ve Amerika’ya yayılmış, Osmanlı’da da uygulanmıştır (Musa, 1313: 53).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde muavin kavramı idadiler için geçerken, ilköğretim için geçmemiştir. Muallim-i evvel, muallim-i sani kavramları ise hem ilk hem de orta öğrenimde kullanılmıştır. Bu tarihlerdeki arşiv belgelerinde çok sayıda muallim muavinliği kavramına rastlanmıştır. Ancak bu belgelerdeki muallim muavinliği ifadesi ilköğretimin alt basamağı sıbyan ile ilgili olmayıp daha üst seviyedeki mektepler ile ilgilidir. Hatta bunlar arasında maaş ve kıdem ayrılığı söz konusu olmuş, 1872 (OA, 2 Rebiyülahir 1289), 1873 (OA, 18 Şevval 1290) ve 1874 (OA, 14 Zilkade 1291) tarihli bazı belgelerde görüldüğü üzere ilgili nizamname gereğince muallim-i saniler, Maarif Nizamnamesi’nde geçen Öğretmen Okulu derslerinden sınav yapıp ehliyetname verilerek muallim-i evvel olmalarının yolu açılmıştır. Darümuallimlerden mezunlara şahadetname verilirken farklı okul mezunlarına ise sınav

yapılarak ehliyetname verilmiştir. Fakat bu ayırım rüştiyeler için olup sıbyan için henüz böyle bir düzenleme yapılmamıştır.

Bu konuda ilk düzenleme 1875 tarihli “Dersaadet ve Bilad-ı Selasede Bulunan Mekâtib-i Sıbyâniyenin İdâresi İçin Ahalice İntihâb Olunacak A'zâdan Mürekkeb Olmak Üzere Teşkil Olunacak Mecâlis-i Tedrisiye ve Şu'belerinin Suret-i Teşkili ile Vazifeleri Hakkında Talimat”ın dokuzuncu maddesinde yapılmıştır. Ehliyetnamesi bulunmayan muallimlerin imtihanlarının yapılması ve yeterli olmayanların Darümuallimin-i sıbyan'a devam ettirilerek eksiklerinin tamamlanması işi Mecalis-i Tedrisiye'nin görevleri arasında sayılmıştır (Özalp, 1982: 673). Bu talimatname ile önce İstanbul ile Bursa ve Edirne'de teşkilatlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca mevcut öğretmenlerin Darümuallim'de bir tür hizmet içi eğitimden geçtikten sonra sınavla ehliyetname almaları zorunlu hale getirilmiştir.

1875 tarihli sadece İstanbul, Edirne ve Bursa'ya ilgilendiren yukarıdaki kanundan sonra 1881'de “Rumeli-i Şarki Vilayeti'nin Mebâdi-i Tadrîs Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Kanun Rumeli'deki hem Müslüman hem de gayrimüslimlere ait ilk mektepleri düzenlemek için çıkarılmıştır. Kanunda konu açısından önemli olan üçüncü fasıl olup ilk mektep muallimleri hakkında düzenlemeler içermektedir. Otuzuncu madde ile muallimlik şahadetnamesi için mekatib-i ibtidaiyede tedris olunan ilmi konuların nazariyatını ve muallimlik ameliyatını tetkik etmek üzere özel olarak kurulan bir komisyon imtihan yapacaktır. İmtihanların programı ve ayrıntıları Maarif Müdüriyeti kararnamesi ile tayin edilecektir. Otuz birinci madde ile mevcut muallimlerin kanunnamenin neşrinden itibaren dört sene içinde hocalığa kabiliyeti olduğunu içeren bir şahadetname edinmeleri zorunludur. Mevcut öğretmenler yeni anlayışa göre Darümuallimin derslerini içeren bir tür hizmet içi eğitimden geçirilerek diploma verilmek istenmiştir. Bununla da kalınmamış, kırk altıncı madde ile mevcut muallimleri mektep müfettişlerinin düzenlediği muallimin encümeninde ve maarif müdürü tarafından düzenlenen muallimliğe mensup derslerde hazır bulunmaya mecbur tutmuşlardır. Otuz ikinci madde ile bir muallimin elliden fazla öğrencisi olamaz, elliden fazla ise muavinler ilave edilir. Otuz üçüncü madde ile bir mekatib-i ibtidaiyede birden fazla muallim gerekirse birisi yahut ikisi mekatib-i ibtidaiye mevadd-ı ilmiyesini tekmlen tahsil etmiş olanlardan muavin olabilir. Yani muallim olmak için Öğretmen Okulu mezunu olmak veya bu okulun derslerinden sınava girip diploma almak gerekirken muallim muavini olmak için ise ilkokulu bitirenler arasından muavinler seçilebilecektir (Nizamoglu, 2013: 197-228; Özdemir, 2012: 115-148; Özalp, 1982: 7-31).

Devlet, muallim muavinlerini, asıl öğretmenler yanında eğitim işinde bir tür yardımcı olarak görmüştür. Rumeli-i Şarki Vilayeti'nin Mebâdi-i Tadrîs Hakkında Kanun'un otuz beşinci maddesi ile kanunlara uygun şekilde muallim ve muavin atanması, bu kurala uyulmadığı takdirde yapılacaklar düzenlenmiştir. Diğer maddelerle muallimlerin hak ve görevleri, maaşları, atamaları, cezaları, ödülleri, buldukları yerlerdeki nüfusa göre dereceleri belirlendiği gibi muallim muavinlerinin de maaşları tespit edilmiş olup muallim maaşlarının yüzde 65'i nispetinde hesaplanır denmiştir. Bu şekilde muallimleri derecelere ayırmıştır (Özalp, 1982: 10-14).

Bu nizamname Rumeli için geçerli olup Anadolu ve taşra için muallim ve muallim muavini yetiştirme, ehliyetname veya şahadetname verme meselesi Anadolu'da darümualliminler açıldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Trabzon vilayeti idare meclisi 17 Kasım

1890 tarihinde Trabzon'da açılacak ibtidailerde usûl-ı cedid üzere eğitim vermek için köy ve kasabalardan gelen 350 kişinin Darülmualimin'de ders görüp şahadetname aldıklarını bildirmiştir (Mahmut, 1338:263-264). Ancak Mayıs 1893 tarihli bir belgede ise Sinop'ta ibtidai mektebi muallim-i evveli Hafız Mehmet Emin Muhlis Efendi'nin ehliyetname almak isteğine verilen cevapta, taşra muallimlerine ehliyetname verilmesine dair bir usul olmadığı için Hafız Efendi'nin bu işi yapmaya iktidarı var ise yapması yönünde cevap verilmiştir (OA, 18 Şevval 1310). Yani üç yıl sonraki bir yazışmaya göre henüz taşrada ehliyetname verme usulü yoktur ifadesi soru işaret oluşturmaktadır. Hâlbuki 1894 yılı Mayıs-Temmuz ayındaki Trabzon ile yazışmalarda ehliyetname verildiği ifade edilmiştir. Trabzon Darülmualimin muallimi Abdullah Efendi maarif müdüriyetine özetle şöyle yazmıştır: 1307 (1889/1890) senesinden beri Darülmualimin kurulmuş olup kendisi burada o tarihten beri muallimlik yapmıştır. Devlet kuvvetiyle iki yüzden fazla kaza ve köy muallimleri usûl-ı cedide üzere eğitilmiştir. Bunlardan 129 kişi ehliyetlerini ispatlayıp ehliyetname almıştır. Geri kalanı adlarını bile yazamadıkları, namazda okunacak kadar ayet bilmedikleri, iktidarsız oldukları halde mahallerinde halk bunu bilmediği için bunları cüzi ücretle ibtidailerde görevlendirmiştir. Abdullah Efendi bu durumun din ve eğitim bakımından zararlarını ve mahalli hükümetin bu gibileri teftiş etmesi gerektiğini ifade etmiştir (OA, 17 Muharrem 1312). Abdullah Efendi ehliyetnamelilerin de maarif idaresi tarafından kendilerine verilen program ve talimatnameye uygun hareket etmediklerini, program harici ders okuttuklarını bu nedenle daha tehlikeli durumlar ortaya çıktığı uyarısında bulunmuştur. Bu gibiler meslek değiştirdikleri veya öldükleri zaman ehliyetnamelerini cahil kimseler ele geçirmişlerdir. Hatta bazı köy hocaları vilayet merkezine celb edildikleri zaman yerlerine iktidarlıca birini rızasız olarak gönderdiklerinden bu kişiler ehliyetnameye o suretle nail olmuşlardır. Böylece köy imametini ve muallimliğini ele geçirip halka zarar vermişlerdir. Bunu engellemek için vilayet ve mülhakatındaki ibtidai mekteplerin teftiş edilmesini tavsiye etmiştir. Nezaret, ayrı bir müfettiş tayini masraf gerektireceğini bu nedenle mevcut öğretmenleri tanıyan Trabzon Darülmualimin muallimi Abdullah Efendi'nin, tatillerde harcırah verilerek teftiş işini yapması emrini vermiştir (OA, 17 Muharrem 1312).

1897 tarihli bir başka belgeye göre imtihana girip başarılı olanlara verilen ehliyetnameler şahadetname derecesindedir (OA, 17 Şaban 1314). Ehliyetnamelerin hangi derecede okullarda ders verecek öğretmenler için olduğuna dair açık bir ifade yoktur. Mevcut öğretmenlere ve başka okul mezunlarına ehliyetname verilirken ehliyetnamelerin şahadetname derecesinde olduğunun vurgulanması ehliyetname ve şahadetname ayrılığının henüz tam olarak netleşmediğini düşündürmektedir.

Sonraki yıllarda taşrada yaygınlaştırılmaya çalışılan yukarıda geçen Darülmualimler için çıkarılan "Bazı Vilâyâtda Ba-irâde-i Seniyye Küşad Olunmuş Olan Darülmualimin-i Sıbyan Şu'belerine Dair Talimat"ta mevcut muallimlerin nöbetleşe olarak yeterli görülebilecek bir sürede derslere devam etmeleri mecburi görülmüş, süre sonunda itimatname verileceği belirtilmiştir. Mevcut öğretmenler ile Darülmualim mezunu öğretmenler arasında itimatnameli öğretmen durumu ortaya çıkmıştır. Ancak itimatnameli öğretmenin iki yıl devam zorunluluğu olmadığı gibi herhangi bir sınavdan geçeceğine dair herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir ("Bazı Vilâyâtda Ba-irâde-i", 1316: 357; 1317: 398-402; 1318:255). Dolayısıyla itimatname ne ehliyetname ne de şahadetname derecesindedir.

Zaman içerisinde söz konusu nizamnamelerde öngörülmeven bazı durumlar ortaya çıkmıştır. 1901'de rüştiye ve idadilerden şahadetname alarak mezun olmuş bazı öğrenciler Darümuallimin'in ibtidai sınıfına ait "fenleri" yani öğretmenlik mesleğini ve pedagojiyi ilgilendirmeyen diğer dersleri gördüklerini ifade eden dilekçeleriyle Diyarbakır Darümuallimin'e başvurmuşlardır. Diyarbakır Darümuallimin'ine kayıt edilen öğrenciler diğer dersleri gördükleri için sadece öğretmenlik mesleğini ve pedagojiyi ilgilendiren derslerden imtihan edilmiş ve başarılı olmuşlardır. Bu gibiler Darümuallimin'in zorunlu süresini tamamlamadan mezun olabilmışlerdir. Ancak bu tür mezunlara şahadetname mi yoksa ehliyetname mi verileceği sorunu ortaya çıkmıştır. Bu durumdakilere şahadetname yoksa ehliyetname verileceğine dair Darümuallimin Talimatnamesi'nde açık bir ifade olmadığı için ne yapılacağı ilgili devlet birimlerine sorulmuştur. Nezaret bu durumda olanlara mevcut öğretmenler gibi ehliyetname verilmesi gerektiği cevabını vermiştir (OA, 15 Muharrem 1319). Buna rağmen 1902'de mülkiye mezunu Halil Efendi'nin Darümuallimin'in ibtidai şubesine iki sene devam etmeksizin girdiği sınavdan sonra verilen şahadetnamenin tamimlere aykırı olduğu bu gibilere ancak ehliyetname verileceği bildirilmiş, yapılan yanlış düzeltilerek şahadetname ve ehliyetname ayrılığı ilköğretimde netleşmiştir (OA, 29 Cemaziyelahir 1320). Böylece şahadetname Öğretmen Okulu'nun zorunlu süresini ve derslerini tamamlayanlara verilirken bunun dışındakilere ehliyetname verilmiştir.

Ehliyetnamelerin kimlere verileceği zamanla netleşmekle birlikte ehliyetnamelerin verilişinde başka bazı usulsüzlükler arşiv belgelerine yansımıştır. 1902'de Beyrut maarif müdürü tarafından yapılan bir incelemeye göre, 1316/1898'de maariften habersiz, nüfuzlu zengin kişilerden oluşturulan maarif komisyonu tarafından ilköğretim programına uygun olmamasına rağmen ehliyetname sınavı yapılmıştır. Bu ehliyetnameler askerlikten kaçmak için verilmiştir. Müdür başkentteki darümualliminin taşra için yeteri kadar öğretmen yetiştiremediğini, bunun için mevcut iptidai mektep muallimlerinin bir müddet vilayetlerdeki idadilerde bazı dersleri gördükten sonra kendi başkanlığındaki bir komisyon tarafından imtihan yapılması ve ehliyetname verilmesini önermiştir. Nezaret, müdürün önerilerini kabul etmiştir (OA, 28 Zilkade 1319). Ehliyetname ve şahadetnamelerin usulüne göre verilmesine dikkat edilmesi 1908 tarihli yazışmalarda da görülmüştür (OA, 21 Zilhicce 1326). Yani bu konudaki usulsüzlükler devam etmiştir.

Benzer bir durum 1913'te Büyükçekmece'ye bağlı bir köyde muallimlik yapan ve bir ay kadar idadi mektebinde usûl-ı cedid üzere eğitim gördükten sonra ehliyetname sınavına girmek isteyen Hüseyin Efendi hakkındaki yazışmalarda da görülmüştür. Öğretmen Okulu mezunu olmayan hariçten bir hayli muallimin imtihana girmek için müracaat ettiği ve haklarında ne yapılacağı sorulmuş, bazen Öğretmen Okulu mezunu olmayan askerlikten kurtulmak isteyenlerin ehliyetname edinmeye çalıştıkları belirtilmiştir. Bu konuda talipler hakkındaki nizamnamelere ve hüviyet varakalarındaki yaşlarına dikkat edilmesi istenmiştir (OA, 27 Muharrem 1321). Ehliyetname imtihanlarına girecekler için olabildiği kadar özenli davranılmış, kimlik bilgileri, daha önce memuriyetleri olup olmadığı gibi bilgilerini eksiksiz doldurmaları için form örnekleri gönderilerek uyarılar yapılmıştır (OA, 28 Safer 1325).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra konuyla ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1913 tarihli Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatının kırk ikinci maddesine göre, bilumum mekatib-

i ibtidaiye muallimleri iki sınıftır (Özalp, 1982: 83-102). Muallim muavini ve muallim. Muallim muavini olabilmek için tedris salahiyetini müşir muvakkat bir ehliyetnameyi haiz olmak lazımdır. Muallim olmak için Darülmualimin-i ibtidaiyeden mezun olmak şarttır. Artık muallim-i evvel, sani gibi tasnif ortadan kalkmıştır. Kırk üçüncü maddeye göre, Darülmualimin mezunları kifayet etmeyen yerlerde vilayet tedrisat-ı ibtidaiye meclisleri münhal muallimlikler veya muallim muavinlikleri için her sene eyyam-ı tatiliyede bir ehliyetname imtihanı küşad ve talipleri talimatına tevfikan imtihan ederek muvaffak olanlara muvakkat ehliyetname ita eyler.

Kırk dört, kırk beş, doksan yedinci maddelere göre öğretmen olmak için Öğretmen Okulu mezunu olmak şartı getirilmekle birlikte kırk üçüncü madde ile mezunların yeterli olmadığı yerlerde öğretmen atamak için başka okul mezunlarını sınav yapıp 3 yıllık geçici ehliyetname almak şartı getirilmiştir (Özalp, 1982: 83-102). Ehliyetnameler Öğretmen Okulu mezunlarının aldığı şahadetnameyle aynı hukuki haklara sahip değildir. Geçici ehliyetnameye sahip olanlar üç yıl sonra Öğretmen Okulu derslerinden sınava girerek başarılı olup şahadetname almak zorundadırlar. Böylece şahadetname Öğretmen Okulu mezunlarına verilen diploma iken ehliyetname ise Öğretmen Okulu mezunu olmayanlara verilen eğitim işinde bulunabilme yeterliliğine sahip olduğunu gösteren belge anlamı net hale gelmiştir. Bu nedenle hukuki ve özlük hakları birbirinden farklıdır. Ehliyetname sahipleri daha sonra Öğretmen Okulu derslerinden sınava girerek şahadetname alma hakkına sahiptirler. Kanunu uygulamak üzere bir süre sonra talimatname çıkarılmıştır (“Mekâtib-i İbtidaiye Muallimlik”, 1332).

Muallim ve Muallim Muavini İmtihanları

1913 Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı gereğince “Mekâtib-i İbtidaiye Muallimlik ve Muallim Muâvinliği İmtihânlarına ve Eyyâm-ı Ta’tîliyede Güşâd Edilecek Derslere Dair Ta’lîmât-nâme” çıkarılmıştır. İlk faslı Muallim Muâvinlerinin Tedrîsi ve Muallimlik İmtihânlarının Suret-i İcrası başlığıyla yirmi sekiz maddeden ibarettir. İkinci fasıl Ehliyetname İmtihanına Dair olup yirmi dokuzdan elli birinci maddeye kadardır. Üçüncü fasıl Hususi Dersler başlığı altında düzenlenmiş bunlar kadınlarla ilgili görülen nakış dikiş dersleri ve bunların imtihanlarına dair olup elli ikinci maddeden elli altıncı maddeye kadardır. Dördüncü ve beşinci fasıl Numune Dersleri başlığı altında elli yedi ve elli sekizinci maddelerden ibarettir. Altıncı fasılda Uygulama Dersleri Hakkında İzahat başlığıyla açıklamalar elli dokuzuncu maddede yapılmıştır. Altmışınca madde numune dersleriyle ilgili iken altmış birinci madde tecrübe dersleri ve musahebe dersleri düzenlenmiştir (“Mekâtib-i İbtidaiye Muallimlik”, 1332).

Bu talimatnamede en dikkat çekici husus azledilmiş veya hizmete devam eden muallim muavinlerinin bütün derslere katılması zorunlu iken sultaniye ve 7 senelik idadiye mezunları, sultaniyenin 12. sınıfı talebesi sadece meslek derslerine ve tatbikata katılmak zorundadır. Devlet, eski mevcut muallim muavinlerini genellikle Öğretmen Okulu dışından farklı kaynaklardan geldikleri için Öğretmen Okulu mezunlarından ayrı tutmuştur. Bu nedenle eski mevcut öğretmenlere ehliyetname vermek için Darülmualimin’in bütün derslerini almak zorunluluğu getirmiştir. Ancak Devletin yeni açtığı sultani, idadi gibi okullarından mezun olanlar ehliyetname almak istediğinde ise bunlara sadece öğretmenlik ile ilgili dersleri zorunlu tutmuştur. Yani Öğretmen Okulu mezunu olmayan ama diğer yeni okullardan mezun olanlar ile mevcut eski öğretmenler ehliyetname almak istediklerinde görecekları dersler bakımından

ayırma tabi tutulmuşlardır. Bu anlaşılabilir bir şeydir, çünkü yeni okullardan mezun olanlar hesap, hendese, kimya, cebir, hikmet, tebabet, ziraat gibi birçok dersleri aldıkları için bu dersler onlar için zorunlu görülmemiş, fenn-i terbiye ve usul-ı tedris gibi öğretmenlik mesleği ile ilgili dersler ve uygulamalar yeterli görülmüştür. Yeni mekteplerden mezun olmayanlar için ise bütün dersleri zorunlu görmüştür (“Mekâtib-i İbtidaiye Muallimlik”, 1332).

Talimatname hem başka kaynaklardan gelen öğretmen adayları hem de Darümuallimlerdeki öğretmen adayları için geçerli olup ufak değişikliklerle 1923 yılına kadar kullanılmıştır. Bu talimatnamenin bu günkü karşılığı eğitim fakültelerinde verilen pedagojik formasyon dersleri hakkında yönetmelik denilebilir.

Millî Mücadele’de Muallimler, Muallim Muavinleri ve Ehliyetname Meselesi

II. Meşrutiyet’te bu tür düzenlemeler yapılırken Avrupa’da olduğu gibi öğretmenlik mesleğinin gelişmesini sağlayacak mesleki cemiyet ve dernekler ortaya çıkmaya başlamıştır (“Bulgaristan Muallimin-i İslamiye”, 1322; Akyüz, 2007; 1-49; Sarıhan, 2013: 204; Akyüz, 1970: 109-119; Göldaş, 1981: 14). Bilindiği üzere Osmanlı Birinci Dünya Savaşı neticesinde yenilmiş ve Anadolu işgal edilmiştir. Millî Mücadele yıllarında TBMM’de ve basında eğitime dair tartışmalar bitmemiştir. Mevcut durumun sebeplerinin eğitimsizlik olduğu sıklıkla vurgulanmıştır (Yanardağ, 2018: 263-280). Eğitim meseleleri, öğretmenlerin durumlarıyla ilgili çeşitli meseleler gündeme gelmiştir.

Anadolu Tedrisat Mecmuası’nda Kazım Nami imzalı “Muallimlik Mesleğine Dair” başlıklı makalede (Kazım, 1922) öğretmenlik mesleği, örgütlenmesi, toplumdaki önemi hakkında özetle şu görüşler ortaya konulmuştur; Meslek kavramı toplumsal bir vazife olup Avrupa’da eski esnaf cemiyetlerinin yerine bugün sendikalar ortaya çıkmıştır. Osmanlı’da ise eski meslek ocakları kaldırılıp yerine bir şey konulmamış, infiradi bir hayata sebep olarak topluma zarar vermiştir. Herhangi bir mesleğin bir ferdinin yaptığı yanlış mesleğe ve cemiyete zarar verebilir. Avrupa’da öğretmen cemiyetlerinde ve sendikalarında öğretmenler birbirine bağlı kuvvetli ve meslek haline gelmiştir. Osmanlı’da ise meslek haline gelememiştir. Meşrutiyet’e kadar meslek cemiyetleri kurulamamış, Meşrutiyet’ten sonra kurulmaya başlamıştır. Ancak bu cemiyetler başarılı olamamıştır. Bazılarına göre bunun sebebi iktisadidir. Yazara göre, toplumsal hayatta iktisadi sebepler dışında dini, ahlaki, lisani, bedii, hukuki hadiseler bulunmaktadır. Bu sebeple toplumsal bir zümrenin meslek olarak bulunabilmesi için iktisadi sebeplerden başka ahlaki gayelerin bulunması gerekir. II Abdülhamit devrinde toplumsal kabiliyetler körelmiş, kurulan cemiyetler yaşayamamıştır. Bu nedenle muallimlik mesleği yoktur. Bu yokluktan hem birey zarar görmüş hem de memleketin beklediği hizmet yapılamamıştır. Halkın irfan ihtiyacını tatmin edecek ehil adam olmadığı için oradan buradan hoca temin edilmeye çalışılmıştır. Her önüne gelen hoca olup çıkmış, eline iltimasla ehliyetname alarak mekteplere yerleşmiştir. Mesleğin manevi kıymeti azalmış, ehil olanlar ise boğulmuş, ehil olmayanların yaptıkları hatalardan dolayı diğer muallimler itibara mazhar olamamış, maddi manevi işkence görmüşlerdir. Yazar muallimliği iman, vicdan, millet yapıcı olarak görmüş, muallimliğin kıymetsiz görülmesinden rahatsız olmuştur. Öğretmenliğin bir meslek ahlakı kurduğu zaman meslekleşeceğini savunmuş, her eline bir ehliyetname alanın muallim olmasına karşı çıkmış, bu gibilerin meziyetsizliklerinin, iktidarsızlıklarının, ferdi ahlaksızlıklarının bütün öğretmenlere genelleştirildiğini belirtmiştir.

Millî Mücadele'ye kadar muallimliğin bir meslek olarak gelişmesinde adımlar atılmış olmasına rağmen yukarıda anlatıldığı üzere yazar Kazım Nami mesleğin yeteri kadar gelişemediğini savunmuştur. Avrupa'da geleneksel bilim anlayışının dışında ortaya çıkan bilimsel gelişmeler neticesinde kurulan çeşitli cemiyet ve akademik teşkilatlar, bilim ile hükümet arasında bağlantı kurarak sanayi devrimini etkilemiş, toplum ile bilim ilişkilerini kurmuşlardır. Bu tür cemiyetler Avrupa'da tüzel kişilik kavramının ve mesleki cemiyetlerin kuruluşuna dair yasal düzenlemelerin gelişmesini sağladıkları gibi meslek ahlak ve geleneğinin gelişmesini sağlamışlardır (Hatemi, 1987: 75-84; İhsanoğlu, 1987: 1-31). Nitekim yazar Kazım Nami mesleğin gelişiminde hukuki düzenlemelerden ziyade bilimsel ahlak ve geleneğinin yeteri kadar gelişmemesine dikkat çekmiştir. Çalışma açısından önemli olan ehliyetnamelerin haksız ve usulsüz elde edilebildiğini vurgulamıştır.

Muallim muavinleri ile ilgili sorunlardan birisi de bunların farklı kaynaklardan gelmeleri sebebiyle Öğretmen Okulu mezunlarıyla hukuken eşit durumda olmamalarıdır. Muallim muavinleri maarif teşkilatının bir parçası olan maarif meclislerine seçme ve seçilme hakkına sahip değillerdir. Bu hakka sahip olmaları için Darümuallimin ve Darümuallimat Mezunları Cemiyeti mücadele etmiştir (Nurdoğan, 2005: 107).

Millî Mücadele yıllarında işgalin sebebi eğitimsizlikte görülmüş, yoğun şekilde hem genel eğitim sorunları hem de öğretmenlerin mesleki yeterliliklerinden, özlük ve hukuki haklarına kadar birçok mesele TBMM'de ilk günlerden itibaren tartışılmıştır. Öyle ki işgalin en zor zamanlarında eğitim işlerini görüşmek üzere maarif kongresi toplanmıştır. Kongrenin açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa, milli bir eğitim sistemi kurulmasını isterken bunu alanın uzmanlarına yani öğretmenlere bıraktığını söyleyerek (Hâkimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1921), mesleğe verdiği önemi vurgulamıştır. Nitekim sadece Mustafa Kemal Paşa değil TBMM'nde de eğitime dair her tartışmada öğretmenlik mesleğinin önemi vurgulanmıştır (Yanardağ, 2018: 263-280). Neticede milli bir eğitim sistemi kurmak öğretmensiz gerçekleşemez. Millî Mücadele yıllarında öğretmenler gerek okullarda gerek TBMM'de, gerekse de cephede hizmet vermişlerdir (Sarıhan, 2013: 187-203; "Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen", 1993: 35-36, 58). Az da olsa Millî Mücadeleye karşı olanlar çıkmıştır (Akyüz, 1978: 212). Savaş yılları olması sebebiyle eğitim işleri aksadığı gibi öğretmenlerin hukuki, mali ve mesleki gelişmelerinde fazla bir şey yapılamamıştır.

Erken Cumhuriyet Döneminde Muallim ve Muallim Muavinleri Meselesi

Osmanlı'dan devralınan bu konudaki nizamname ve düzenlemeler bir süre devam ederken zamanla bir kısmında değişiklik yapılmış veya ilga edilmiştir. Bu nedenle farklı kaynaklardan öğretmen atama uygulaması Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda devam etmiştir. Mesela Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra kapatılan medreselerin bir kısmında gerekli şartları taşıyan hocalar ilköğretimin uygun sınıflarına öğretmen olarak yerleştirilmişlerdir (DA, 13 Mart 1924). Ülkenin ihtiyacı sebebiyle milli eğitim bütçeleri mecliste hararetli tartışmalara sebep olmuş, öğretmenlerin sayı, kalite yetersizlikleri, hukuki durumları gündeme gelmiştir (Yanardağ, 2018). Çalışmada açıklanmaya çalışılan ilköğretimde muallim muavini meselesi de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalmıştır. Bu mesele bir yönüyle ilköğretime öğretmen yetiştirme, öğretmenlerin özlük hakları, mesleğin hukuki ve mesleki gelişimi meseleleridir. 1924 yılında TBMM'de Tedrisat-ı İbtidaiye Kararnamesinin tadili ile ilgili

görüşmelerde muallim muavinlerinin maaşları söz konusu olmuştur. Bazı milletvekilleri bunların ihtiyaç sebebiyle atanmış yetersiz muallimler olduklarını söylemişlerdir. Bazıları da karşı çıkarak bunların maaş gibi özlük haklarının yetersiz olduğuna vurgu yapmışlardır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1340: 254-264) .

Öğretmenlik mesleğinin gelişmesi için Millî Mücadele yıllarından beri çabalayan Muallimler Birliği'nin kongresinde de muallim muavinleri meselesi tartışılmıştır. Muallim muavinlerinin muallim olarak atanmasına dair bazı talepler kongrenin 4 Mayıs 1925 günkü toplantısında ele alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği Umumi Kongresi Zabıtları 1341: 54-61). Öğretmen Okulu mezunu olmayanların sınavsız ehliyetname veya şahadetname almalarına karşı çıkanlar ve destekleyenler hararetle meseleyi tartışmışlardır. Müzakereler neticesinde Başkan meselenin mevcut kanunla tespit edildiğini belirtmiştir. Ancak senelerdir muallimlik yapan kıymetli ve ehliyetli kimselerin muallim unvanı alması için girişimde bulunulmak üzere Birlik genel merkezine meselenin havale edilmesine karar verilmiştir.

Maarif Vekâleti daha sonra muallim muavinlerinin mesleğe girişi noktasında çeşitlilikler ile geçici ehliyetname imtihanlarının neticelerini gösteren cetvellerin incelenmesi ve bazı maarif idarelerince bu konuya yönelik kanun, talimatname, tebliğat-ı umumiye hükümlerinin tatbikinde tashihe muhtaç birtakım uygulamalar ortaya çıktığı için kanun, talimatname, tebliğat-ı umumiyelere tek tek atıf yaparak bir tamim yayınlamıştır (Resmi Ceride, 30 Teşrin-i Sani 1341). Tamim 5 madde olup kimlerin muallim ve muallim muavini olacağına, Öğretmen Okulu dışından öğretmen olabilmek için ne gibi şartlar gerektiğine tedrisat-ı iptidaiye kanununa, bütçe kanunlarına, tatil dersleri talimatnamesinin ilgili maddelerine vurgu yapılmıştır. Tamimin gerekçesinde muallim ve muallim muavini atama uygulamasında sıkıntılar yaşandığı için tamim yayımlandığı ifade edilmiştir.

Bu mesele, Urfa mebusu Refet Bey tarafından 26 Nisan 1926 günü TBMM'ne getirilmiştir. Teklif layiha encümenine gönderildikten (TBMM Zabıt Ceridesi, 1926: 214) sonra "İlk Mektep Muallim ve Muallim Muavinleri Hakkında Kanun" teklifi olarak 17 Mayıs 1926'da gündeme alınmıştır (TBMM Zabıt Tutanakları, 1926: 195). 20 Mayıs 1926'da her madde tek tek okunarak oylanmış, herhangi bir tartışma olmadan 842 numaralı kanun olarak kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Tutanakları, 1926: 345-346; Faik Reşit, 1927: 95-96; Düstur, 2 Haziran 1926); Kanun ile muallim muavini olup en az beş senelik idadiye denk tâlî ve âlî mektep tahsili görenler ile tahsil görmeyen ama beş sene muallim muavini olanlar, Darülmuallimat mezunları, idadi ve orta mektep ile âlî mektep mezunları Darülmuallimin mektebinde görmedikleri derslerden imtihan vermek şartıyla muallim olabileceklerdir. Bunun dışında orta ve yüksek tahsil görenler imtihansız muallim muavini atanabileceklerdir. Muallim olacaklar için yapılacak imtihanlar talimatname ile tayin edilecektir.

Bu kanuna "İlk Mektep Muallim ve Muavinlerine ait 20 Mayıs 1926 Tarihli Kanunun İkinci Maddesine Bir Fıkra İlavesi Hakkında Kanun" ile ilave yapılmıştır. Buna göre her ne suretle olursa olsun hizmeti beş seneye ulaşmayan muallim muavinlerinden meslek dersleri imtihanında muvaffak olanlar dahi muallim addedilir maddesi eklenmiştir (Resmi Ceride, 11 Temmuz 1927) . Böylece daha önceki düzenlemelerde yapılan süre koşulu ortadan kaldırılmış, meslek derslerinden başarılı olan bütün muallim muavinleri öğretmen hukukunu elde etmiştir. Kanun çıktıktan sonra "İlk Mektep Muallimleri İçin Açılacak Meslek Kursları Talimatnamesi"

(Faik Reşit, 1927: 550-554) çıkarılarak kanunun uygulanması sağlanmıştır. Bu talimatname ile yukarıda adı geçen Mekâtib-i İbtidaiye Muallimlik ve Muallim Muâvinliği İmtihânlarına ve Eyyâm-ı Ta'tîliyede Güşâd Edilecek Derslere Dair Ta'lîmât-nâmenin yeni talimatnameyle ters düşen hükümleri kaldırılmıştır. Böylece muallim muavinleri muallim hukukunu elde ederek mesele çözülmüştür. Muallim ile muallim muavini ayrımı ortadan kalkmıştır.

Sonuç

İlköğretimde muallim muavinlerinin kullanılması düşüncesi geleneksel Osmanlı eğitim anlayışı ve sisteminin değişmesiyle ortaya çıkmış bir konudur. Osmanlı'da devleti kurtarma arayışlarında eğitimin önemini fark eden bazı aydınların kendiliğinden denedikleri ve geliştirmeye çalıştıkları bu yeni anlayışa usûl-ı cedid denilmiştir. Usûl-ı cedid Devlet tarafından önemsenmiş ve desteklenmiştir. Usûl-ı cedid üzere eğitim verilen sıbyan mekteplerine ibtidai mektep adı verilmiştir. Usûl-ı cedidi ülkede yaygınlaştırmak için önce başkentte daha sonra Rumeli'de, Anadolu ve diğer yerlerde darümuallimler açılmıştır. Bu okullardan mezun olanların sayısı ülkenin öğretmen ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine Devlet iki önemli uygulama yapmıştır. Birincisi Darümuallim dışında başka okul mezunlarını Darümuallim derslerinden sınav yaptıktan sonra atamak. İkincisi mevcut sıbyan mektebi hocalarını Darümuallim mektebi derslerinden eğitim verip bir tür hizmet içi eğitimden geçirmek. İlköğretime atanmak için esas olan Darümuallim mezunu olmakla birlikte ihtiyaç nedeniyle yapılan bu iki uygulama bazı sorunlar ortaya çıkarmıştır. Darümuallim mezunları ile başka okul mezunları ve mevcut öğretmenler arasında aldıkları belgeler ve hukuki bakımından zamanla ayırım yapılmıştır. Darümuallim mezunlarına şahadetname verilirken diğerlerine ehliyetname verilmiştir. Şahadetnameli öğretmenlere muallim unvanı verilirken ehliyetnameli öğretmenlere muallim muavini unvanı verilmiştir. Bu uygulama başlangıçta düzenli ve sistematik değildir. Bu nedenle ehliyetname verilisinde çeşitli sıkıntılar çıkmıştır. Nihayet 1913'te Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkatı gereğince çıkarılan Mekâtib-i İbtidaiye Muallimlik ve Muallim Muâvinliği İmtihânlarına ve Eyyâm-ı Ta'tîliyede Güşâd Edilecek Derslere Dair Ta'lîmât-nâme ile daha sistematik hale getirilmiştir. Artık iki tür öğretmen vardır; muallim ve muallim muavini. Muallimler Darümuallimden mezun olup şahadetnameye sahip olan öğretmenler iken muallim muavini ise genellikle farklı kaynaklardan gelen ehliyetnameye sahip olan öğretmenler anlamı netleşmiştir. Ehliyetnameli muallim muavinleri özlük, maaş vs. hakları bakımından muallimlerle aynı haklara sahip olamamışlardır. Bu hakları edinmek için Osmanlı'nın son döneminde kurdukları öğretmen meslek örgütleriyle yaptıkları mücadele Cumhuriyet dönemine miras kalmıştır. Bu konu TBMM'de ve Muallimler Birliği kongresinde tartışılmıştır. Ülkenin öğretmen ihtiyacı sebebiyle farklı kaynaklardan gelen muallim muavinleri ile Öğretmen Okulu mezunları arasındaki fark 1927 yılında yapılan düzenlemelerle kaldırılmıştır. Böylece muallim ve muallim muavini ayrımı ortadan kalkmıştır.

Sonuç olarak yeni anlayışta öğretmen yetiştirmek ve ülkenin eğitim sistemini kısa zamanda değiştirmek kolay olmamıştır. Darümuallimin'in 1851 tarihli nizamnamesi bu değişme için başlangıç noktası alınırsa muallim muavinleri meselesi çeşitli aşamalardan

geçtikten sonra 1927'de 76 yıl sonra ortadan kaldırılmıştır. Bu sorunun nedeni şüphesiz Osmanlı sistemini yenilerken elindeki insan kaynaklarını değerlendirmek ve öğretmenleri sınıflamak zorunda olmasından kaynaklanmıştır. Eski öğretmenler veya başka kaynaklardan gelenlerin hukuki bakımdan Darülmualim mezunlarıyla eşit olma mücadelesinin yanı sıra öğretmenlik meslek ahlakı ve geleneği tartışmaları ortaya çıkmış, öğretmenliğin bir uzmanlık alanı olarak görülmesine yol açmıştır. Osmanlı'dan beri gelen bu tartışmayı günümüzde eğitim fakültelerinde verilen öğretmenlik derslerinde bir öğretmenin nasıl olması gerektiğine dair sorunun Türk eğitim tarihindeki kökleri olarak görmek yanlış değildir. Ehliyetnameli ve şahadetnameli öğretmen ayrımını günümüzde eğitim fakülteleri dışındaki diğer fakülte mezunlarının pedagojik formasyon dersleri olarak öğretmen atanması dolayısıyla ortaya çıkan tartışmalara kısmen benzetmek mümkündür.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (1970). Türkiye'de ilk öğretmen kuruluşları hakkında orijinal bir belge ile unutulmuş bir kaynak. Erişim (6 Şubat 2020): <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/487/5711.pdf>
- Akyüz, Y. (1978). *Türkiye'de öğretmenlerin toplumsal değişmedeki etkileri (1839-1950)*. Ankara: Doğan.
- Akyüz, Y. (1990). Darülmualimin ilk nizamnamesi (1851), önemi ve Ahmet Cevdet paşa. *Milli Eğitim*, S. 95, s. 3-20.
- Akyüz, Y. (1994). İlköğretimin yenileşme tarihinde bir adım: Nisan 1847 Talimatı, *OTAM*, S. 5, s. 2-47.
- Akyüz, Y. (2006). Türkiye'de öğretmen yetiştirmenin 160. yılında darülmualimin'in ilk yıllarına toplu ve yeni bir bakış, *OTAM*, S. 20, s. 17-58.
- Akyüz, Y. (2007). Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On yılına Bakışlar (1908-1918). *OTAM*, S. 22, s.1-49.
- Akyüz, Y. (2012). *Türk eğitim tarihi M.Ö.1000-2012*, Ankara: Pegem Akademi.
- Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, Cilt 1. (1993). Ankara: TBMM.
- Balcı, R. (2012). Medreselerin ıslahı konusunda sultan II. Abdülhamid'in hazırlattığı bir layihanın tahlili. Erişim (6 Şubat 2020): http://www.iohschool.com/Makaleler/31513723_15.%20Ramazan%20Balc%C4%B1.pdf
- Bazı Vilâyâtta Ba-irade-i Seniyye Küşad Olunmuş Olan Darülmualimin-i Sıbyan Şu'belerine Dair Ta'lîmât. (1316; 1317;1318). Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, s. 357; 398-402; 255. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Binbaşıoğlu, C. (2014), *Başlangıçtan günümüze Türk eğitim tarihi*. Ankara: Anı.
- Bulgaristan Muallimin-i İslamiye Cemiyeti Nizamname-i Esâsisi. (1322/1906). Rusçuk: Tuna.
- DA, (13 Mart 1924). Başbakanlık Devlet Arşivleri, Cumhuriyet Arşivi, Milli Eğitim Bakanlığı (Genel 1920-28)/76-376.
- Danışman, Z. (1993). *Koçi bey risalesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

- Demirtaş, Z. (2007). Osmanlı'da sıbyan mektepleri ve ilköğretimin örgütlenmesi. Erişim (5 Şubat 2020): <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt17/sayi1/173-183.pdf>
- Dersaadet Mekatib-i İbtidaiyesi İçin Talimat-ı Mahsusa. (1316/1898-1899). Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, s. 326-338. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Duman, T. (1988). Türkiye'de ortaöğretime öğretmen yetiştirme problemi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, O. (1977). *Türk maarif tarihi I-IV*. İstanbul: Eser.
- Ergün, M. (2000). Medreseden mektebe Osmanlı eğitim sistemindeki değişme, *Yeni Türkiye*, S. 32, s. 735-753.
- Evvelki Gün Maarif Kongresi Açıldı. (1921, 17 Temmuz). *Hâkimiyet-i Milliye*, S. 237.
- Faik Reşit, (1927). *Maarif düsturu*, Birinci Cilt, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Göldaş, İ. (1981). *Milli kurtuluş savaşında öğretmenler I*. İstanbul: Öğretmen Dünyası.
- Hatemi, H. (1987). Bilim derneklerinin hukuki çerçevesi (dernek tüzel kişiliği). E. İhsanoğlu (Edt.), *Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s. 75-84.
- İhsanoğlu, E. (1987). Modernleşme süreci içinde Osmanlı devleti'nde ilmi ve mesleki cemiyetleşme hareketlerine genel bir bakış. E. İhsanoğlu (Edt.), *Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri 1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, s. 1-31.
- İlk Mektep Muallim ve Muallim Muavinleri Hakkında Kanun. (1926, 2 Haziran). *Düstur*, S. 388.
- Karal, E. Z. (1997). *Büyük Osmanlı tarihi*. Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kazım Nami. (1922, 31 Mayıs). Muallimlik mesleğine dair. *Anadolu Tedrisat Mecmuası*, S. 6.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamit devri eğitim sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Maarif-i Umumiye Nizamnamesi. (1292/1875). *Düstur*, Cilt 2, s. 184-201. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Mahmut Cevad. (1338/1922). *Maarif-i umumiye nezareti tarihçe-i teşkilat ve icraatı*. İstanbul: Matbaa-i amire.
- Mekâtib-i İbtidaiye Muallimlik ve Muallim Muâvinliği İmtihânlarına ve Eyyâm-ı Ta'tiliyede Güşâd Edilecek Derslere Dair Ta'lîmât-nâme, (1332/1916). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Musa Kazım. (1313/1897). *Taşra maarif memurlarına mahsus rehber-i tedris ve terbiye* cilt II. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Nizamoğlu, Y. (2013). Yanya vilayetinin durumuna dair hazırlanan layihalar ve sonuçları. Erişim (6 Şubat 2020): <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1859/19550.pdf>
- OA, (18 Şaban 1277). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, İrade Meclis-i Vala/444-19767.
- OA, (27 Muharrem 1321). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/699-23.
- OA, (2 Rebiyülahir 1289). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/1-21.
- OA, (18 Şevval 1290). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/15-68.

- OA, (14 Zilkade 1291). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/23-18.
- OA, (18 Şevval 1310). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/168-74.
- OA, (17 Muharrem 1312). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/213-22.
- OA, (29 Cemaziyelahir 1320). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/665-45.
- OA, (17 Şaban 1314). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/347-57.
- OA, (15 Muharrem 1319). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/556-29.
- OA, (21 Zilhicce 1326). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/1093-11.
- OA, (28 Zilkade 1319). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/613-32.
- OA, (28 Safer 1325). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi/990- 21.
- Özdemir, H. (2012). Osmanlı idaresinin ermeni okullarına yaklaşımı (1878-1900). Erişim (6 Şubat 2020): http://www.johschool.com/files/tarih_okulu/1732010419_13%20-%20Hakan%20%C3%96zdemir.pdf.
- Öztürk, C. (1996). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nurdoğan, A. M. (2005). Osmanlı modernleşme sürecinde ilköğretim (1869-1922). (Basılmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Özalp, R. (1982). *Milli eğitimle ilgili mevzuat (1857-1923)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Tamimler Maarif Vekâlet-i Celilesinden. (1341, 30 Teşrin-i sani). Resmi Ceride, S. 32.
- İlk Mektep Muallim ve Muavinlerine ait 20 Mayıs 1926 Tarihli Kanunun İkinci Maddesine Bir Fıkra İlavesi Hakkında Kanun. (1927, 11 Temmuz). Resmi Ceride, S. 630.
- Maarif Nezareti'nin Tarihçesi. (1316). Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, s. 17-37. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Muallimlikte Meslekî İhtisâs Te'sîsine Dair Ta'lîmât. (1318). Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, s. 517-520. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Sarıhan, Z. (1993). *Milli mücadelede maarif ordusu*. İstanbul: Tarihçi.
- Shaw, S. J.; Shaw, E. K. (2000). *Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye*. Cilt 2. İstanbul: E.
- Şeyh Alizade Havace Muhyiddin. (1314, 26 Şaban). Medreselerin ıslahı, No K/3372.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, (27. 12. 1340). 2. Devre, 11. Cilt, 27. İçtima.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, (17 Mayıs 1926). 25. Cilt, 101. İçtima.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, (26 Nisan 1926). 24. Cilt, 91. İçtima.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, (20 Mayıs 1926). 2. Devre, 25. Cilt, 104. İçtima.
- Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği Umumi Kongresi Zabıtları. (1341). İstanbul: Yeni.

- Unat, F. R. (1964). *Türkiye’de eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Yanardağ, A. (2018). Milli Mücadelede Milli Eğitim Sistemi Kurma Tartışmaları ve Tevhid-i Tedrisat’a Gidiş. Erişim (13 Kasım 2019): <http://www.e-dusbed.com/Dusbed/ArchiveIssues/PDF/2feb6a21-a538-e811-80f7-005056b0673e>.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.